

Z zagadnień nowoczesnego wychowania

PEDAGOGIKA WSPÓŁCZESNA

Zasadniczą treścią współczesnej pedagogiki jest nadal poszukiwanie najskuteczniejszych metod sterowania rozwojem jednostki oraz korygowanie zaburzeń stwierdzanych w przebiegu procesu wychowawczego. Wprowadzile cele wychowania nie ulegają na ogół większym zmianom, gdyż zawsze najważniejszym zadaniem wychowawcy jest jak najlepsze przygotowanie młodzieży do życia w społeczeństwie i do użytecznej pracy - zarówno dla zaspokojenia osobistych potrzeb dających poczucie szczęścia, jak i dla dobra ogółu - to jednak sprostanie nowym zadaniom i obowiązkom, jakie nakłada na nas postęp nauki i techniki zmieniający ustawicznie rolę człowieka w przyrodzie i społeczeństwie, wymaga stałego doskonalenia i dostrajania metod wychowania oraz nauczania do aktualnych potrzeb i możliwości.

Zwolennicy psychologii humanistycznej kładą szczególny nacisk na samowychowywanie oraz na stymulowanie motywacji, samorealizacji i samodoskonalenia, w oparciu o samopoznanie i realną ocenę własnej osobowości przez każdego wychowanka, traktując człowieka jako podmiot aktywnie i świadomie działający w środowisku. W procesie wychowawczym za jeden z głównych aspektów samorealizacji uważają rozwój autonomii moralnej, poczucie odpowiedzialności oraz internalizacji norm społecznych.

W ujęciu psychologii humanistycznej człowiek nie jest ani istotą zależną od nieświadomych sił popędowych (jak twierdzą psychoanalitycy), ani też marionetką manipulowaną przez środowisko, lecz samodzielną jednostką, która w znacznym stopniu może decydować o własnym losie i posiada zdolność aktywnego działania w środowisku, łącznie z możliwością przekształcania jego właściwości stosownie do swoich potrzeb.

Większość teoretyków wychowania i nauczania podkreśla obowiązek pomagania i współuczestniczenia w rozwoju i samorealizacji jednostki. W ten sposób odkrycie i ujawnianie własnego "ja" prowadzi do humanistycznego systemu wartości i postaw (A. Maslow). Kształtowanie własnej osoby jest niezwykle ważne, bowiem od jego wyniku zależy poczucie własnej tożsamości i własnej wartości.

Każde ustalanie planu postępowania wymaga od rodziców, nauczycieli i wychowawców nie tylko dużej interdyscyplinarnej wiedzy, ale również żmudnej pracy nad poznaniem samego siebie, nad formowaniem własnej osobowości i rozwijaniem umiejętności pedagogicznych, równoległe z koordynowaniem wspólnie stosowanych metod.

Według V. Frankla rozwój człowieka przejawia się w dążeniu do znalezienia sensu życia poprzez wybrane przez siebie wartości. Jednostka ludzka jest więc "architektem samego siebie" i może stać się "niepowtarzalną indywidualnością" (9).

Wychowanie utożsamiane jest częściowo także z psychoterapią, ponieważ "[...] wychowanie jest sztuką stwarzania warunków sprzyjających działaniu zapewniającemu rozwój jednostki" (9), a więc i usuwania przeszkód utrudniających samokreację i korektę popełnianych błędów.

Tradycyjny wychowawca stara się np. tak wpływać na wychowywaną młodzież, aby podejmowała ona decyzję lub dokonywała wyboru zgodnie z jego życzeniem. Natomiast nowoczesny wychowawca postępuje z dzieckiem jak z indywidualnym, samodzielnym człowiekiem, czyli - wartością samą w sobie. Rezultatem wychowania nie ma być tworzenie jakiejś gotowej osobowości, lecz

zainicjowanie pobudzenia oraz nadanie kierunku zróżnicowanemu rozwojowi młodzieży. Metody wychowawcze sprzyjające samostereowaniu swoim życiem przez młodzież już od wczesnych lat szkolnych są w coraz większym zakresie stosowane w krajach skandynawskich.

Wychowawcze podejście do dziecka powinno cechować postawy stymulująco-kreatywne, zupełnie inne niż postawa tradycyjnie autokratyczna. Od wychowawców wymaga się prześledzenia przemian własnego sposobu odczuwania, wykształcenia w sobie odpowiedniej wrażliwości i uczulenia na potrzeby drugiego człowieka oraz wzbudzenia prawdziwego zaangażowania emocjonalnego. Wymaga się zatem samopoznania i samodoskonalenia.

Równocześnie wychowawcy powinny wyróżniać określone cechy osobowościowe, takie jak autentyczność i otwartość wobec drugich. Powinien on też posiadać łatwość nawiązywania kontaktów z innymi ludźmi i umiejętność łagodzenia zaistniałych konfliktów.

Empatia, umiejętność wnikania w świat wewnętrznych przeżyć drugiego człowieka i zdobywanie jego zaufania jest wynikiem nie tylko pedagogicznego talentu i kwalifikacji wychowawcy, ale również wyrazem jego stosunku do środowiska, w którym żyje i do drugiego człowieka.

Wychowawca winien zachęcać do działania dla dobra innych i angażować się osobiście w sprawy ważne dla innych. W każdej pracy wychowawczej należy poszukiwać coraz lepszych i skuteczniejszych metod oddziaływania na psychospołeczny rozwój wychowanków, aby dokonywanie przez nich wyboru i podejmowane decyzje były nie tylko słuszne, ale i coraz bardziej cenne i satysfakcjonujące. Czyli - inaczej ujmując - w układzie wychowawca - wychowanek chodzi o umiejętność współdziałania opartego na kooperacji pozytywnej¹.

---

¹ Prof. T. Kotarbiński określa kontakty ludzi oparte na współdziałaniu jako kooperację pozytywną, a kontakty ludzi oparte na walce nazywa kooperacją negatywną.

Największą rolę w komunikowaniu się ludzi odgrywa mowa, wyrażająca myśli, uczucia i wrażenia. Wychowawca jako nadający przekazywaną treść musi mieć rozeznanie w możliwościach jej odbioru przez adresata. Umiejętność stwarzania atmosfery pełnej ciepła, życzliwości i rzetelności w przekazywaniu informacji, zaangażowanie w przekazywane dziecku treści - wszystko to składa się na wzrost pozytywnego oddziaływania na młodzież.

WYCHOWANIE KREATYWNE

Różne rodzaje aktywności twórczej człowieka, wzajemne relacje między poszczególnymi kategoriami twórczości - tworzą wielopłaszczyznowe ramy scalające różnorodne dziedziny życia psychicznego. Dzięki temu twórczość staje się jedną z ważnych form angażowania się jednostki w życie zbiorowe. Zdaniem C. R. Rogersa - każdy człowiek jest potencjalnym twórcą, tylko potrzebne są odpowiednie warunki, aby wyzwolić utajone możliwości.

W pracy wychowawczej tkwi wiele możliwości twórczych i inicjatyw. Wychowanie - podobnie jak i nauczanie - dostarcza tworzywa dla twórczej działalności, stanowiącej doskonały miernik uzdolnień wychowawcy. Sprawiedliwość, prawda i miłość powinny ukierunkowywać wybory dróg życiowych i wiązać program samorealizacji jednostki z rozwojem społeczeństwa. Wychowywać, to przecież nic innego, jak tworzyć w codziennym trudzie nowe wartości i umiejętności w rozwijającym się organizmie dziecka, zapewniając mu zdrowie fizyczne i psychiczne oraz dobre samopoczucie społeczne.

Edukacja przygotowująca ucznia do twórczego życia osiągnie swój cel tylko wtedy, kiedy sama będzie zawierać elementy twórcze i dostosowane do zadań, jakie trzeba będzie wypełniać równoległe z postępem nauki i techniki.

Każdą szkołę należy uważać za żywy organizm reagujący twórczo na wszelkie zmiany w otaczającym nas świecie, a w każdym nauczycielu trzeba widzieć rzeźbiciela, który w plastycznym,

ale nie zawsze podatnym tworzywie biologicznym pragnie utwalić wizję lepszej przyszłości, ukształtować nowych ludzi zdolnych do samoprzebudowy, samorealizacji i samodoskonalenia w harmonii ze środowiskiem społecznym i otaczającą przyrodą.

Nauczyciel, w ramach obowiązujących go programów wychowania, musi pozostać twórcą przewidującym przyszłe potrzeby społeczne oraz wciąż poszukującym nowych rozwiązań, a przy tym - wrażliwym na wszelkie przejawy dobra i piękna.

Rozwój pedagogiki kreatywnej wymaga usprawnienia systemu wychowawczego i doskonalenia metod kształtujących wszechstronnie właściwości twórcze człowieka. Kierunek ten powinien być jak najszerszej stosowany w systemie oświaty i wychowania.

W ciągu najbliższych dziesięcioleci działalność twórcza stanie się coraz bardziej powazeczna i będzie odbiegać od działalności replikacyjnej. Obecnie tylko 20 % prac ma charakter twórczy, a ok. 80 % to prace typu odtwórczego. Natomiast na przełomie XX i XXI w. konieczne będzie ustalenie nowych proporcji i przewartościowanie dotychczasowych programów, przy nasyceniu ich różnorodnymi formami twórczej aktywności.

Znaczenie elementów twórczych w pracy nauczyciela podkreśla A. Janowski, pisząc: "Najczęściej tempo zmian i ulotność sytuacji zmusza nauczyciela do podejmowania decyzji niezwykle szybko. Wszystko to wskazuje na to, że w większości wypadków owe rozpoznanie sytuacji i dobór alternatywnego postępowania dokonują się w jednym krótkotrwałym akcie, którego istota nie jest jasna dla osoby będącej podmiotem owego aktu, zaś etapy i wzajemne następstwa poszczególnych operacji umysłowych też nie są jej znane. Jest to więc akt o charakterze twórczym, w którym następuje błyskawiczna synteza rozpoznania sytuacji z doбором drogi własnego postępowania" (7).

Konstrukttywne rozwiązywanie problemów osobistych i społecznych przynosi człowiekowi poczucie satysfakcji i szczęścia, niezależnie od tego, czy otoczenie doceniło i nagrodziło jego wysiłki. Bowiem: "Autentyczne możliwości wychowania pozwalają jedynie kształtować pewne rysy psychiczne ludzi. One dopiero, roz-

wijając się samoczynnie na skutek ukierunkowanego wychowaniem rozwoju wpływają na inne właściwości człowieka. W ten sposób wychowanie decyduje o dalszym rozwoju człowieka, pozostawiając jednak niezbędny margines swobody na ustrukturalizowanie się zindywidualizowanej, nie szablonowej osobowości" - jak stwierdza Gurycka (4).

A. Rząsa dochodzi do wniosku, że odpowiednio przygotowani pedagodzy mogą wychowywać ludzi o bogatej inwencji, samodzielnych i twórczych. "Przygotowanie nauczycieli twórczych powinno się znaleźć w programie ich kształcenia" - pisze. "Nie ma często czasu na zachęcanie adeptów do własnych badań i poszukiwania innych, lepszych rozwiązań [. . .] Wykładowcy zakładów kształcenia nauczycieli starają się studentom przekazać jako wzorce do naśladowania ustalone i sprawdzone przez wiele lat metody nauczania i wychowania, lecz w małym stopniu kształtują u nich postawę twórczą [. . .]" (11).

J. Jerzak analizując metody kształcenia nauczycieli wprowadza pojęcie "nauczanie psychoterapeutyczne" jako przygotowanie nauczycieli do autoterapii i pedagogiki terapeutycznej. Podkreśla on, że odpowiednie kształcenie nauczycieli może być skuteczną metodą leczenia negatywnych postaw i braku umiejętności radzenia sobie z trudnościami (8).

Odczuwana przez jednostkę potrzeba przywajania wiedzy zarówno o sobie, jak i otaczającej rzeczywistości nie tylko stanowi gwarancję samokontroli i samodoskonalenia, ale także leży u podstaw zrozumienia drugiego człowieka, jego wewnętrznej odrębności, odmiennych możliwości i przeżywanych przezeń trudności.

Nowe pokolenie nie może być wychowywane przez nauczyciela o skostniałych poglądach, konserwatywnego egzekutora często nielotnych wymagań, ale przez biegłego specjalistę, który katalizuje i doskonali zachowanie psychospołeczne grupy dorosłych i dzieci, bowiem wszyscy razem wzajemnie uczą się czegoś od siebie (12).

W pracy twórczej niezbędne są jakościowo różne rodzaje myślenia. Pewne formy myślenia dywergencyjnego mogą okazać się w wielu przypadkach wątpliwej wartości i mało skuteczne, na-

tomiaś myślenie konwergencyjne pozwala na wybór - spośród wielu możliwych - jednej koncepcji, zapewniającej oczekiwane efekty.

We współczesnej pedagogice dominuje myślenie alternatywne i koniunktywne. Pierwsze polega na formułowaniu tez czy postulatów o charakterze "albo - albo". Albo stan obecny, albo stan postulowany, krystalizujący się w wyniku negacji stanu obecnego. Natomiast myślenie koniunktywne polega na dobudowywaniu elementów nowych do struktury dawnych, jakie obowiązywały dotychczas i jakie mają pozostać nadal. Albo też polega na stopniowej wymianie elementów dawnych na nowe.

Zgodnie z zasadą myślenia koniunktywnego należy zachować praktykę oświatową i na tym fundamencie stopniowo wznosić zręby nowego systemu wychowania, zdolnego ukształtować człowieka jako jednostkę twórczą zarówno w pracy zawodowej, jak i w życiu społecznym oraz rodzinnym. Aby postawa jednostki była rzeczywiście twórcza, dziecko powinno doznawać wielu przyjemnych i różnorodnych przeżyć pobudzających je zarówno uczuciowo, jak i umysłowo oraz dostarczających treści, z których można zdobywać nowe doświadczenia i tworzyć nowe wartości.

WYCHOWANIE TERAPEUTYCZNE

Bardzo często spotyka się rodziców, nauczycieli i wychowawców, którzy kontakty z dziećmi opierają na strachu, wymuszaniu i szafowaniu karami. Tak traktowane dzieci tracą stopniowo samodzielność, poczucie odpowiedzialności i twórczą wyobraźnię, przyjmując postawy negatywne, a nawet wrogie i agresywne. Kreatywne oddziaływanie w procesie wychowawczym polega na akceptacji osobowości dziecka, jego zainteresowań i dążeń - jeśli tylko służą dobru społecznemu i przyczyniają się do realizacji celów i wartości nadrzędnych niezależnie od oczekiwań własnych wychowawcy - a także na przeobrażaniu postaw negatywnych w pozytywne.

Kryzys autorytetu dorosłych, w tym również i wychowawców, wiąże się z przecenianiem swojej ważności i podkreślaniem nieomylności oraz żądaniem całkowitego podporządkowania się wychowanków. Każdy, kto czuje się zagrożony w swej wolności wyboru pod jakimkolwiek względem - koncentruje się nie na wykonywanej pracy, lecz na obronie przed oczekiwanym ograniczeniem swobody, na dążeniu do niezależności i zapewnieniu sobie stabilizacji - nawet drogą przeciwstawienia się i walki z ustanowionym odgórnie porządkiem.

W rozwiązywaniu konfliktów należy kierować się wnikliwą analizą przyczyn i uwarunkowań dążąc do porozumienia satysfakcjonującego obie strony, utrwalającego i pogłębiającego wzajemne zaufanie, kompromisowo poszerzające zakres wartości wspólnych dla wychowawcy i wychowanka.

Swoistym mechanizmem obrony przed różnymi zagrożeniami są coraz częściej akcentowane przez młodzież; konformizm, przyjmowanie postawy konsumpcyjnej i supremacja systemu egoistycznych wartości.

Tradycyjne wychowanie doprowadza do tłumienia motywacyjnych bodźców, do dezintegracji osobowości, do "zamknięcia" się jednostki i nie przyjmowania nowych informacji oraz doświadczeń wbrew zasadzie stałego wzbogacania swej wiedzy o świecie i życiu².

Tylko wewnętrzna akceptacja przez samego wychowanka zadań i obowiązków nakładanych nań przez wychowawcę spełnia funkcje wychowawcze. Prawo swobodnego wyboru jako wyraz wolności jednostki może być pozorowane w praktyce przez stosowanie rozmaitych metod przymusu i nacisku na wychowanków opornych (represje i kary) lub pozyskiwania bezwolnych zachętą nagród i przywilejów. Skuteczność nowoczesnego wychowania będzie znacznie większa, gdy dziecko dobrowolnie i zgodnie ze swymi zainteresowaniami wybierze cele i dążyć będzie do ich realizacji.

---

² Zasada wzbogacania polega na ciągłym przyjmowaniu, utrwalaniu i wykorzystywaniu przez człowieka nowych informacji.

Tradycyjne wychowanie utrudnia, a czasem wręcz uniemożliwia wszechstronny rozwój jednostki. Czynniki hamujące rozwój, jak np. rozmaitego rodzaju zagrożenia, ograniczenia, indoktrynacje, manipulacje oraz zbyt autorytatywne postawy, działają zarówno w rodzinie, jak i w szkole czy zakładach wychowawczych.

Budzenie u dziecka twórczej aktywności, jako jedna z form psychopedagogiki i psychoterapii, wpływa również na rozładowanie nadpobudliwości psychoruchowej i redukcję lęków oraz hamuje agresję i negatywne postawy.

U wielu dzieci spotykamy zaburzenia sfery instrumentalnej, np. różnego rodzaju i stopnia uszkodzenia zmysłów, upośledzenie intelektualne, dysfunkcje ruchowe, przewlekłe choroby, wady mowy itp. Toteż w wychowaniu terapeutycznym trzeba zwrócić szczególną uwagę na dzieci z wadami słuchu lub wzroku, upośledzone umysłowo i niedostosowane społecznie, a także na dzieci z zaburzeniami narządu ruchu i przewlekłe chore, czyli w konsekwencji - wymagające oddziaływań pedagogiki specjalnej. Obowiązkiem wychowawcy jest w tym przypadku organizowanie zajęć wychowawczo-terapeutycznych mających na celu łagodzenie różnic względnie usuwanie stwierdzonych odchyłeń i zaburzeń.

Związki zachodzące między przyczyną a skutkiem w sferze zachowań można również przedstawić w postaci obwodu zamkniętego obrazującego ciąg zachowań poprawnych, które pod wpływem różnych czynników mogą przechodzić w zachowania patologiczne. W modyfikacji tych ostatnich należy uwzględnić wszystkie mechanizmy korekcyjne z wykorzystaniem dostępnych sprzężeń zwrotnych dla uzyskania zamierzonej poprawy.

W wielu przypadkach można zrezygnować z szukania pierwotnych przyczyn, ograniczając się do analizy dotychczasowego postępowania dziecka i wyjaśnienia okoliczności, w jakich występują jego reakcje negatywne.

Na tej drodze można zlikwidować rozbieżność między aktualnym zachowaniem a oczekiwanym i możliwym potencjalnie jako osiągnięcie w procesie wychowawczym (4).

Synchronizowanie sfery emocjonalnej z wolucjonalną przy akceptacji uznanych społecznie zasad moralnych sprzyja eliminacji bodźców negatywnych, a równocześnie pomnażaniu bodźców pozytywnych, dostarczających przyjemnych doznań i rozwijających użyteczną społecznie aktywność w poczuciu własnej wartości i niezależności. Kompensacja różnego rodzaju odchyień o cechach patologii społecznej i racjonalne usprawnianie psychoruchowe sprzyjają integracji procesów rozwojowych biofizycznych i psychospołecznych.

W wychowaniu nowoczesnym szczególną opieką należy otaczać dzieci i młodzież z kręgu patologii społecznej, oczekując poprawy w wyniku usuwania przyczyn środowiskowych i kompleksowego rozwiązywania trudności rodzinno-społecznych. Dzieci znacznie odbiegające od grupy rówieśniczej powinno się wychowywać indywidualnie, stwarzając sytuacje, które wprowadziłyby pożądane zmiany w ich zachowaniu i postępowaniu, ułatwiając włączenie się do zespołu.

Nauczyciel przygotowujący młodzież szkolną tak pełno-, jak i niepełnosprawną do aktywnego współuczestnictwa w nieustannie zmieniającym się życiu, w świecie, w którym będzie musiała żyć - powinien traktować osobowość człowieka i środowisko jako wspólne źródła doświadczeń i norm harmonijnego współistnienia oraz potrzeb stwarzających nowe układy i struktury, niezbędne dla ich zaspokojenia, mimo nie zawsze korzystnych warunków. Bardzo ważną staje się indywidualizacja programu wychowania, a co za tym idzie - kształtowanie jednostek o silnej osobowości, zdolnych do twórczych działań i pozytywnych przeobrażeń otaczającej rzeczywistości.

W pedagogice rewalidacyjnej coraz powszechniej odchodzi się od tradycyjnych form wychowania segregacyjnego w grupach tworzonych według ściśle określonych kryteriów oraz izolacyjnego, przeznaczonego dla jednostek nie mieszczących się w powyższych grupach, i przechodzi się do integracji środowiskowej obejmującej dzieci niepełno- i pełnosprawne współżyjące i współdziałające w kręgu ludzi normalnych (5).

Oddziaływanie wychowawcze wiąże się coraz głębiej z motywacją, która "stanowi czynnik energetyczny, aktywizujący jednostkę i wyznaczający jej kierunek działania" (1). Oprócz sił napędowych o charakterze biologicznym, jak głód czy popęd seksualny, w procesie wychowawczym należy doceniać również takie wrodzone mechanizmy, jak utrwalanie stereotypów dynamicznych i nabywanie doświadczeń.

Zmiany i uzupełnienia, jakie należy wprowadzić do nowoczesnych programów wychowania, przewidywał już Z. Mysłakowski (10) pisząc o konieczności przeniesienia punktu ciężkości w wychowaniu współczesnym z przekazywania określonego zasobu wiedzy "na wyrobienie takich dyspozycji i uzdolnień, takiej samodzielności postaw, które by jednostkę czyniły zdolną do autokreacji, do stałej gotowości rekonstrukcji doświadczenia, rekonstrukcji własnych stereotypów dynamicznych". Nowoczesna pedagogika, mimo całej złożoności procesu wychowawczego i różnorodności stosowanych metod, powinna spełnić oczekiwania i sprostać wymaganiom zarówno wychowawców, jak i wychowywanej przez nich młodzieży w twórczym wysiłku samodoskonalenia.

LITERATURA

1. Gałkowski T., Dzieci specjalnej troski, Warszawa 1979, WP
2. Górski S., Psychoterapia w wychowaniu, Warszawa 1986, IWZZ
3. Grochmal-Bach B., Analiza czynników patogennych okresu rozwojowego determinujących poziom adaptacji u studentów w oparciu o model probabilistyczny, Kraków 1982, Wydaw. Nauk. WSP.
4. Gurycka A., Struktura i dynamika procesu wychowawczego, Warszawa 1979, PWN.
5. Haring N. G., Schiefelbusch R. L., Metody pedagogiki specjalnej, Warszawa 1981, PWN.
6. Haring N. G., Schiefelbusch R. L., Nauczanie specjalne, Warszawa 1982, PWN.
7. Janowski A., Psychologia społeczna a zagadnienia wychowania, Wrocław 1980, Ossolineum.

8. Jerzak J., Psychologia teoretyczna podstawą samowychowania, (w:) Jerzak J., (red.), Wychowawcze funkcje dydaktyki w kształceniu nauczycieli, Zielona Góra 1980, Wydaw. Nauk. WSP.
9. Kratochwil S., Psychoterapia, Warszawa 1986, PWN.
10. Mysłakowski Z., Pisma wybrane, Warszawa 1971, PZWS.
11. Rząsa A., Twórcza postawa nauczyciela, (w:) Jerzak J. (red.), Wychowawcze funkcje dydaktyki w kształceniu nauczycieli, Zielona Góra 1986, Wydaw. Nauk. WSP.
12. Wall W. D., Twórcze wychowanie w okresie dzieciństwa, Warszawa 1986, PWN.